

Дилян Николчев

„АКРИВИЯТА“ НА СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ

ТЪРНОВСКИ КЪМ ПОВТОРНИТЕ

И ПОСЛЕДВАЩИ БРАКОВЕ В ПОСЛАНИЕТО МУ

ДО УГРОВЛАХИЙСКИЯ МИТРОПОЛИТ АНТИМ

Abstract: *“Acriteia” in the 2nd Marriage Practice according the St. Euthymius of Tyrnovo's Letter to the Metropolitan of Ungro-Valachia Anthimus.*

The following brief study focuses on a letter from St. Patriarch Euthymius of Tarnovo to Anthimus, Metropolitan of Ugro-Valachia. In this letter, Euthymius, the last primate of the Patriarchate of Tarnovo before Bulgaria's subjugation by the Ottomans, addresses the canonical issue of Orthodox Christians entering a second marriage. This study aims to correct certain interpretations of the text, particularly regarding the validity of a second marriage.

Keywords: *Canon Law, First Marriage and Remarriage, Letters of Patriarch Euthymius, Tarnovo Patriarchate, Bulgarian Church*

В рамките на по-малко от една година до днес станахме свидетели на няколко резки и твърде „благочестиви“ решения по въпроси, отнасящи се до църковния брак в поместната ни православна църква. Да припомним решението на Сливенския епархийски съвет за забрана на смесените бракове между православни, от една страна, и арменогригорянци и католици, от друга. Подобно административно и твърде спорно канонично решение бе спуснато и в Пловдивска епархия. Срещу този подход на неочаквана акривия в рамките на църковния ни диоцез, на фона на множество църковни скандали през последните десетилетия, най-голям от които беше този с обявяване на агентите на Държавна сигурност в Св. Синод, преобладаващата

реакция – както от страна на миряни, така и на общество и медии – се оказа по-скоро негативна. Всъщност, сблъскаха се два възгледа, два подхода, съжителствували си в историята на Църквата повече от две хиляди години – на акривията и на икономията. Но може ли пък те да са чак толкова противоположни и несъвместими един с друг и как най-лесно могат да се припознаят и канонически приложат във времеви и териториален план в контекста на историята и настоящето? И могат ли някои исторически примери да ни убедят, че акривийният подход на поместната ни църква в областта на брачно-то църковно право, копиран буквално от миналото, но не съобразен с действителността (като че ли тя е застинала на място и във време) е адекватен конкретно за българския църковен живот днес? Това важи като въпрос, без никакво съмнение, и за такава императивност върху свещениците, извършващи тайнството изповед, наложена от някои наши архиереи, като например запитването към изповядващия се: „Имал ли си полово сношение с животни, птици?“¹ Мнозина се смеят, когато чуят тази история. Парадоксите ни карат да се смеем. Разгледани обаче отблизо, те съвсем не са комични. Затова нека да се спрем само на един пример от историята, свързан с конкретна историческа личност и с конкретно негово канонично послание. Става дума за св. патриарх Евтимий Търновски и неговото послание до Угровлахийския митрополит Антим, написано най-вероятно след 1381 г.² То всъщност е едно от достигналите до нас четири послания, с които той отговаря на реални запитвания на действителни личности, негови съвременници.³

Преразказано накратко и представено пред читатели и публика във форма, различна от литературния жанр, посланието на св. Евтимий до Угровлахийския митрополит засяга една чувствителна тема от катастрофирания брачен и семеен живот – тази за развода и встъпването във втори и последващ брак. Търновският патриарх пише на

¹ Йоаникий, Сливенски митрополит, *Покаяние и изповед*, София: Синодално издателство, 1986, с. 4 сл.

² Патриарх Евтимий, *Съчинения (встъпителна студия Калин Янакиев)*, София, 1990, с. 297 сл.

³ Срв. напр. Кл. Иванова, *Патриарх Евтимий*, София, 1986, с. 103–107.

заддунавския митрополит Антим, разтревожен от информацията за канонически нарушения в областта на брачното право във Влашко. Той е възмутен, че много мъже и жени от южната страна на Дунав, желаещи да встъпят в брак за втори, трети или дори още по-последващ път преминавали във Влашко, за да разрешат проблема си – там сключвали именно църковен последващ брак.¹ „Ужаси се от това, небе!“² възкликва той и допълва: „висшите неща са долу, правдата е беззаконие[...] не само второбрачни и третобрачни, но и блудниците днес да се венчават от свещеници!“³ Тази практика, разбира се, засягала авторитета на Патриаршията в Търновград: „... укоряват ни, че не разрешаваме на второбрачните и третобрачните, а и многобрачните, да се венчават и заради това те остават неблагоприятни и живеят като блудници“⁴, отбелязва той в посланието си, като същевременно се аргументира с цитати от Свещ. Писание (Пс. 118:14, 138, 144; Втор. 4:2, 12:32; Петр. 1:12; Гал. 2:1–2) и конкретно цитира приети от Църквата църковни правила (7 пр. I Вселенски събор и 1 пр. VII Вселенски събор).⁵ За втория брак патриархът отбелязва, че той не е по закон, а „поради необходимост“⁶. За него само първият брак е „непорочен, неосквернен и неразтленен от плътските страсти“⁷. Всяка негова дума всъщност демонстрира, че той е отлично запознат с правилата на Църквата. И това няма как да не е така, тъй като в случая не само става въпрос за патриарха на една поместна църква, която не е онази без опит от времето на св. княз Борис-Михаил, а е натрупала вече многовековна практика, знания и авторитет, но е и архиерей с пребогати книжовни познания и занимания, включително и в областта на Каноничното право. За него всичко написано в това писмо до

¹ Срв. пак там, с. 105 сл.

² Патриарх Евтимий, *Съчинения...*, с. 225.

³ Пак там.

⁴ Пак там, с. 220.

⁵ Пак там, с. 220-229, 298; срв. и Г. Лечева, „Исторически конотации на мнението на патриарх Евтимий за брака“, *Киприанови четения. 600 години от успението на св. Киприан, митрополит Московски (Килифаревски манастир „Рождество Богородично“ – София – Москва)*, Велико Търново, 2008, с. 458.

⁶ Патриарх Евтимий, *Съчинения...*, с. 222.

⁷ Срв. пак там, с. 224.

угровлахийския му събрат е повече от ясно – то е нито повече нито по-малко извлечено от каноните на Църквата и нейната канонична традиция. За съжаление обаче писаните му слова, поне в конкретния пример, са не дотам ясни и не съвсем коректно научно тълкувани днес, най-вече във връзка с интерпретирането на вложения св. Евтимиев смисъл по отношение на втория брак. С малки изключения (напр. Д. Петканова, която според мен е уловила този момент и е предпазлива в каноничната интерпретация¹), повечето автори, най-вече старобългаристи, но също така и историци, превеждат написаното от св. патриарх Евтимий за встъпващите във втори брак в буквалния му смисъл, без да отчитат каноническите дадености – като фактическо положение, като канонична традиция и канонично приложение в различните исторически периоди, вкл. и в конкретния, за който се говори в посланието.

И така, „което Бог е съчетал, човек да не разлъчва“ (Мат. 19:6), е библейската основа, върху която се гради учението на Църквата за трайността и вечността на християнския брак. Тя обаче е еманация на Божествената чистота и непогрешимост, която се оказва не по силите на изпадналото в грях човечество и на човешката немощ, дори на човешкото жестокосърдечие. Това противоречие или дори противопоставяне на Бога се открива и във времето на първите християни.

Първата литературна референция за развода и за повторния брак идва от „Пастира на Ерм“.² Изворът отделя внимание най-вече на проблема с прелюбодейството, но също и на въпроса, свързан със смъртта на единия от съпрузите и възможността от встъпване във

¹ Вж. Д. Петканова, *Българска средновековна литература*, В.Търново, 2001, с. 502.

² Между писмените паметници на ранното християнство (от епохата на апостолските мъже) изключително място заема както по форма, така и по съдържание, съчинението на Ерм, известно под името „Пастир“. То е съставено под формата на пет видения, дванадесет заповеди и десет притчи. Откровенията, които получил Ерм, както и нравствените наставления, които му се давали редом с тях, трябвало да бъдат записани от него не за отделни лица или за отделни поместни църкви, а за всички вярващи, за целия християнски свят. За автора на „Пастиря“ знаем твърде малко. Сведенията, които намираме за него в самото съчинение, са оскъдни. Той сам се именува на няколко пъти „Ерм“. – Вж. по-подробно за този писмен паметник у И. Цоневски, „Ерм и неговият „Пастир“, ГСУ БФ, XXV, 1947/48, 1948.

втори брак: след смъртта обаче на единия от съпрузите, останалият жив можело да встъпи във втори брак, но по-добре е – според ангелът-пастир – да остане безбрачен.¹ Вторият литературен богословски пример, който е подобен на пасажа от „Пастира на Ерм“, е от писанията на Тертулиан от монтанистическия му период. Тертулиан обаче не е последователен в своите съждения относно развода. Тази негова непоследователност се забелязва най-вече в развитието на възгледите му за повторния брак. Преди монтанистическия му период – в съчиненията си *Ad uxorem*, *De patientia* и *De monogamia* – той поддържа идеята за неразторжимост на брака, дори и в случай на прелюбодеяние.² В трактата му относно моногамията той пише, че не е възможно разведена жена да се ожени законно, защото за разлика от римляните християните не разрешават повторния брак, въпреки че разрешават развода. Според Тертулиан дори смъртта на съпруга не дава право на християнина да сключва втори брак. Такъв брак той нарича „*прелюбодеяние*“.³ От същия период, интересно е и изказването на бл. Йероним по този проблем: *Цялата сила на евангелското благовестие – казва той – не може да бъде ограничена от опитите на жени да се омъжат при живи мъже. Тя сключва нов брак и след това разбира*“, но „*това изглежда като прелюбодеяние, а не като брак*“.⁴

Активно отношение по въпроса за развода и последващия брак изразява и Ориген (250 г.). Той също пише, че многократните бракове са несъвършени. В този смисъл той дели християните (по отношение тяхното място в брачния живот) на две категории: такива, които *принадлежат неопетнени и съвършени към Църквата* и такива, които *въпреки, че се стремят в името Христово към спасение, не ще*

¹ Срв. И. Цоневски, *Ерм...*, с. 18; срв. А. Пономарев, „Учение св. отцев и учителей Църкви I – IV веков о браке (Историко-канонический очерк)“, *Странник*, т. I, СПб., 1898, с. 8-10; срв. С. Цанков, „Църковната дисциплина и по-специално с оглед към християнския брак“, *ГДА*, I (XXVII), 1950/1951, 1951, с. 43; Д. Николчев, „За прелюбодейството и развода: „правило за изключението“ (хипотези)“, *ДК*, 4, 2000, с. 21.

² Срв. С. Цанков, *Църковната дисциплина ...*, с. 44 и бел. 4.

³ Срв. пак там, с. 27, бел. 2.

⁴ G. Joyce, *Die christliche Ehe (Eine geschichtliche und dogmatische Studie)*, Leipzig, 1934, S. 284; срв. Д. Николчев, *За прелюбодейството ...*, с. 21.

постигнат увенчаване.¹ Въпреки това си изказване Ориген представя сравнително балансирана позиция, смятайки, че второженците също могат да бъдат спасени.

По-късно св. Амвросий Медиолански също се противопоставя на развода и повторния брак, защото тези действия са *престъпване на небесния закон*.² В книгата си „За съпружеското благо“ бл. Августин пък подчертава: *Ако поради каквото и да е било блудство, дали на плътта или на духа, не е законно за една жена да се ожени повторно*.³

Св. Калист, епископ на Рим, разрешава вторите бракове, но неговите отношения към брачните проблеми често са били извън хармонията на нормативната позиция.⁴ Повторният брак на християните е осъден и е грях в очите на св. Юстин Мъченик Философ⁵, а Атинагор (Атински, II в.) в своята „Апология“ го счита като *благовидно прелюбодеяние*.⁶ Същият философ и апологет настоява, че *в началото Бог създаде само един мъж и една жена*.⁷ Св. Епифаний Кипърски († 403 г.) също изказва несъгласие с повторния брак, като го нарича *една от глупостите на новацианите*⁸, но при все това заявява, че повторните бракове не би трябвало да се осъждат.⁹

Подходът на Климент Александрийски към проблема е доста по-балансиран, въпреки че и той не одобрява повторните бракове, но възприема виждането, че те са неизбежни. Според него вторият

¹ G. Joyce, op. cit., S. 509.

² Tejero, E. "La sacramentalidad del matrimonio cristiano," *Ius canonicum*, XIV, 27, Pamplona, 1974, p. 28.

³ Срв. Л. Писарев, "Брак и девство при свете древнехристиянско святоотеческо писменности (по поводу современных толков по вопросу о браке и девстве)", *Православный собеседник*, I, Казань, 1904, с. 110.

⁴ P. Harrell, *Divorce and Remarriage in the Early Church (A History of Divorce and Remarriage in the Ante-Nicene Church)*, Austin, 1967, p. 171.

⁵ Св. Иустин Философ, *Апология I*. – Във: Реверсов, И. *Апологеты защитники християнства*. СПб., 2002, гл. 29, с. 42.

⁶ Атинагор Атинянин, *Прошение о християнах (XXXIV)*, *Антично християнство*, цит. съч., с. 92.

⁷ Athenagoras, *Supplicatio sive legatio pro christianis* 38 (PG 6, 892).

⁸ G. Joyce, op. cit., S. 510.

⁹ Epiphanius Constantiensis (PG 41, 1024).

брак не е забранен от закона, но в същото време добавя, че който встъпва във втори брак, с тази си стъпка показва, че се отклонява от истинския идеал за християнско съвършенство, а това е свидетелство на човешката слабост.¹ Според Климент не само жената, която встъпва във втори брак, съгрешава, но и този, който я взема, тъй като по този начин ѝ дава възможност да съгрешава.²

Според разбирането на св. Григорий Богослов единствената законна форма на съпружество между мъжа и жената е безспорно първият брак: той е израз на царственото човешко величие, а следващите – знак на човешкото падение и постоянна борба със смъртта; първият притежава съвършеното девство, а вторият изисква девството като състояние, извличащо човека от тресавището на похотта, което св. Григорий Богослов определя в своето творчество като *излизане от тялото*.³ Прелюбодеянието е главна и единствена причина за разпадането на брака и е вече предпоставка за встъпване във втори брак, който назианският богослов приема само по снизхождение. Третият брак той приема като недопустим и го нарича беззаконие, а следващите след него (ако има такива) поставя под знаменателя на сластолюбието и моралното падение, определяйки ги като скотско дело (букв. *свински живот*).⁴

Св. Григорий Нисийски също се ангажира с проблема за многобрачието. С непривичен за св. отци език, явно стремящ се да покаже категорично „животинската“ същност на четвъртия брак, той квалифицира последващите бракове така: първият брак е в пълно съгласие със закона; вторият се толерира, но само чрез опрощения; третият е пагубен; а този, който си позволи да премине този брой на последващи бракове, св. Григорий го поставя в животинско състояние.⁵

На пръв поглед това, което се е изказвало в съжденията на хрис-

¹ Климент Александрийский, *Строматы*, кн. II, сар. 23, *Отци и учители...*, II, с. 186 сл.; срв. G. Joaze, op. cit., 509; Н. Милаш, „Рукоположение как препятствие к браку“, *Христианское чтение*, ССХХIII, СПб., 1907, с. 570.

² Климент Александрийский, *Строматы*, II, 23, *Отци и учители...*, с. 186 сл.

³ Grigorius Nazianzenus, *Oratio* 18. с. 38 (PG 37, 1041).

⁴ Срв. С. Цанков, *Църковната дисциплина ...*, с. 44, б. 3, с. 46; Д. Николчев, *За прелюбодейството...*, с. 21.

⁵ Срв. в този смисъл G. Joaze, op. cit., 513.

тиянските писатели за първия брак, се повтаря и в съжденията им за втория брак.¹ В този смисъл, с резервирано снизхождение за вторите бракове се изказват и отделните поместни и вселенски събори и св. отци.² Така например Никейският събор, като че ли потвърждава възможността за встъпване във втори брак в канон (8-мо правило).³ Според Зонара (ок. 1160) някои богослови твърдели, че допускането на втори брак от св. апостол Павел касаело само жените, но не и мъжете. Но самият тълкувател сам признава, че такъв възглед не може да се приписва на отците на Църквата.⁴

Един от най-много ангажираните с брачните проблеми представител на Изтока е св. Василий Велики. Той направо нарича многоженството *дело скотско, свършено несвойствено за човешкия род*.⁵ Използвайки езика на правната санкция, той допуска втори брак само като „лек [лекарство] против блудта“ (пр. 87-мо)⁶ и повелява, че всяко лице, встъпващо във втори брак, се отлъчва за *една година* (пр. 4-то).⁷ Изискването за налагане на епитимия за второбрачници срещаме и в 1-во правило от Лаодикийския събор.⁸ За налагане на епитимии споменават в правилата си и св. отци Никифор Изповедник (2-ро правило)⁹ и Йоан Постник¹⁰. Отношение по този въпрос взимат и св. Григорий Нисийски, Теодор Студит и др. отци и учители на Църквата. Изглежда, че каноничните изисквания за налагане на

¹ С. Цанков, „Ръкоположението като пречка за брак (преглед на най-новата литература по въпроса)“, *Преглед, кн. II*, 1907, с. 110 (съчинението е ползвано от архивен фонд, съхраняващ се в НБМ – БИА, ф. 567, а.е. 677, л. 34).

² Н. Милаш, „Рукоположение как препятствие к браку“, *Христианское чтение*, ССХХІІІ, СПб., 1907, с. 570 сл.

³ Пак там.

⁴ Срв. Г. Юусе, *op. cit.*, S. 510.

⁵ Цит. по *Православное догматическое богословие*, ч. II, Чернигов, 1865, с. 349.

⁶ М. Муретов, *Христианский брак и Церковь*, Сергиев Посад, 1917, с. 4.

⁷ *Правила на Св. Православна църква (събрал и превел: И. Стефанов)*, София, 1936; фототипно издание – Света Гора, Атон, Славянобългарски манастир „Св. вмчк Георги Зограф“, 2004, с. 404.

⁸ Пак там, с. 247.

⁹ А. Павлов, *Номоканон при Большом требнике*, Одеса, 1872, с. 171.

¹⁰ Н. Заозерский, А. Хаханов, *Номоканон Иоана Постника в его редакциях: грузинской, греческой и славянской*, Москва, 1902, поредица от правила.

епитимии на вторोजенците не са били само формалност. Пример за това е случаят с император Фока през 963 г., когато е повторно венчан от самия патриарх. След извършването на самото последование, той, съпровождайки патриарха, тръгват към олтара на църквата, но когато стигнали до Светите двери първойерархът го спира и му казва, че това ще стане едва когато императорът изтърпи предварително наложената му епитимия за второбрачници.¹

Отношението на Църквата към второбрачните намира израз и в богослужебния чин при венчанието²: когато и двамата кандидати са второбрачни или третобрачни, над тях се извършва специален чин, който е по-кратък и съдържа специални за случая молитви. По същество той има покаен характер: *Презвитер да не пирува на брак на второженец, понеже второженецът има нужда от покаяние*, по-велява 7-мо правило на Неокесарийския поместен събор.³

В заключение по въпроса за втория брак може да се каже, те той се допускал в Църквата дотолкова, доколкото да се съхрани тази идеална норма на вечния съюз в името на Христос, в съгласие със законите на Царството Божие. Именно в това се отразява този положителен идеал, който се засвидетелства в каноните и в литургията и не е абстрактно юридическо понятие. Практически тази пастирска „икономия“ се простира и над третия брак, но на него Църквата гледала още по-строго. За Апостолските постановления (древен църковен паметник) третият брак е *знак на невъздържание*, а за св. Василий Велики той не е истински брак, а „полигамия“ и се сравнява с блудството. В посланието си до Амфилохий (пр. 50) той пише: *За трибрачни няма закон, и затова третият брак не се сключва по закон*.⁴ Според 4-то правило на същия св. отец на третобрачни е не-

¹ G. Joyce, op. cit., 511.

² Според някои автори (напр. о. И. Мейендорф, *Брак в Православии*, Клин, 2000, с. 10), Църквата не е благославяла втори бракове до X в. Предвид обаче немалкото изворови податки от по-ранно време, категорично може да се каже, че такива бракове са били благославяни от Църквата и преди този век. Разбира се, както се вижда от изказванията по тази проблематика на св. отци, сключването на втори брак за християните не е било безпрепятствено.

³ *Правила ...* (И. Стефанов), с. 227.

⁴ Цит. по *Правила ...* (И. Стефанов), с. 412; срв. J. Dauvillier, *Le Mariage en droit cano-*

обходимо да се налага строга епитимия – отлъчване от причастие в срок до пет години.¹

За налагане на епитимия на третобрачници св. Василий Велики се произнася и в 80-то си правило: ... *ще е необходимо такива да се подхвърлят на наказание според правилата, т.е. една година да плачат, три години да припадат, и след това могат да бъдат приемани* [в общение].² Интересно е, че въпреки категоричното осъждане на третите бракове, св. Василий Велики отбелязва, че те не се подхвърлят на „всенародно осъждане и не се разтрогват, защото те все пак са по-добро, отколкото распътството“.³ Строгите правила на св. Василий, отнасящи се до встъпващите във втори и трети брак, се прилагали в цялата си строгост до IX в. За това свидетелстват св. Теодор Студит (759-826) и св. Никифор, патриарх Константинополски (806-815). Същата канонична санкция за встъпващите в трети брак срещаме и във 2-ро правило на св. Никифор Изповедник, патриарх Константинополски.⁴

От цитираните правила на св. Василий Велики правят впечатление изключително острите оценки и респективно – санкции, предвидени за третия брак, но в същото време отсъствието на каквато и да е наказателна регламентация за встъпващите в четвърти брак, които светителят определя като *многобрачни* (пр. 80-то).⁵ Подобно на св. Василий „мълчание“ за четвъртия брак запазва и св. Никифор. По всяка вероятност причината, че те не го споменават, е, защото не го предвиждат дори като хипотетична възможност.⁶

В установяването на възможност за християните да встъпват в трети брак очевидно не може да се търси каквото и да е богословско обоснование. Това установление носи чисто дисциплинарен харак-

nique Oriental, Paris, 1936, 84 f.

¹ Цит. по *Правила* (И. Стефанов), с. 412.

² Пак там, с. 431.

³ Цит. по И. Бердников, *Краткий курс церковного права Православной церкви*, Казань, 1913, с. 92.

⁴ А. Павлов, *цит. съч.*, с. 171.

⁵ Вж. *Правила* (И. Стефанов), с. 431.

⁶ Срв. И. Мейендорф, *цит. съч.*, с. 28 сл.; срв. И. Генадиев, *Брачник – книга за сродствата и други отношения на Бракът*, Пловдив, 1887, с. 241 и бел. 2, 3, 4, 5.

тер и също както и при втория брак се определя от „икономията“ в Църквата, която съвсем не трябва да се разбира като широко отворена врата за безчислени компромиси.¹ Така е била разбрана и прилагана и от св. отци. Такова е и отношението въобще на Църквата до втората половина на IX и началото на X в., когато изключително динамични и напрегнати събития ще определят нейното отношение към многобрачието и по-специално регламентирането на встъпването на православните християни в трети и четвърти брак.

Още от апостолски времена Църквата е установила традиция, която забранява сключването на повече от четири брака, независимо от възрастта и житейските обстоятелства. Нека само да припомним укора, който Господ Исус Христос отправя към самарянката, която имала петима съпрузи (Йоан 4:16-18). Предвид обаче разводната дисциплина, имаща също основание в Свещ. Писание на Новия Завет, включването на четвъртите бракове във „формулата“ допустими бракове, още от първите векове е отхвърляно от Църквата. През всичките години на късната античност и ранното Средновековие, на фона на действащото гражданско законодателство – продължение на римската античност, Църквата е трябвало постоянно да преодолява немалко езически рефлексии, свързани с брака и брачната институция. Така например римското законодателство до Юстиниан и неговото естествено продължение – византийското, не създават до началото на IX в. ограничения за броя на сключваните един след друг бракове. За първи път, едва около 800 г., императрица Ирина забранява встъпването в трети и последващи бракове. Несъмнено, за това законодателно решение Църквата е изиграла ключова роля предвид нейното отрицателно отношение към многобрачието. Малко по-късно един друг византийски император – Василий Македонец (ок. 836-886), забранява четвъртия брак, подчинявайки и третия на църковно санкциониране. Заедно с предвидените наказателни мерки за съжителство в конкубинат, тази забрана била включена в Прохирона (IV, 25-26).²

¹ И. Мейендорф, *цит. съч.*, с. 29.

² Д. Николчев, „Въпросът за четвъртия брак (Във връзка с конфликта между император Лъв VI и църковната власт)“, *Богословска мисъл*, 2 (2002), с. 62 сл.

През втората половина на IX в. идеята за санкционирането на третия и четвъртия брак е подкрепена и от византийския император Лъв VI Мъдри (Философ), който издава постановление за третия брак, съдържащо се в една негова новела (Nov. 9). В него императорът изключва възможността за сключването на трети брак и го порицава.¹ Но именно частният живот на този император станал повод за конфликт между Църквата и държавата и последвалата като резултат категорична забрана за четвъртия брак с решенията на проведените през 920 г. в Константинопол голям църковен събор, който слага край на полемиката, свързана с въпроса за четвъртия брак.² Все пак трябва да се изгледят отношенията с Рим след фактическата поява на схизма по същия проблем и затова патриарх Николай Мистик се обръща към Рим с молба да преодолее схващането си и оценката за четвъртия брак и да подкрепи взетите решения от проведените в Константинопол събор. На отправения призив за помирение, през 923 г. явно по-уравновесеният и дипломатичен папа Йоан X отговаря със споразумение (под формата на декрет), което дава възможност да се възстанови мирът между Константинопол и Рим, поне до края на X в.³ Със споразумението фактически четвъртият брак се обявявал за „невалиден“ в Църквата, каноническа норма, която придобива задължителност за всички поместни църкви.

В контекста именно на историята на развитието и утвърждаването на брачния институт по отношение на последващите бракове и във връзка с позицията на св. патриарх Евтимий Търновски в посланието му до Угровлахийския митрополит Антим се крие ключът към интерпретацията на вложената в паметника му канонична мисъл. За него, както и за св. отци и учители на Църквата от отминалите времена само първият брак е непорочен и чист, несквернен. Т.е., в думите му няма противоречие, те повтарят това, което учи и пропо-

¹ Цит. по Ш. Дил, А. Рамбо, *Византия. Културно-исторически очерци*, В. Търново, 1992, в статията на Рамбо „Византийската императрица“, с. 68.

² М. Поснов, *История на Християнската Църква*, София, 1993, с. 430.

³ Окончателното помирение между Константинопол и Рим, по повод спора за четвъртия брак било сключено обаче чак по времето на патриарх Сисиний (996-999 г.). – срв. Г. Литаврин, *Как жили византийци*, Москва, 1974, с. 125.

вядва Църквата Христова. От направения кратък преглед на „каноническата история“ за втория брак се вижда и че той е възприеман от Църквата не като по закон, но в същото време не и извън закона, а като икономия следствие на човешката слабост. За това говори и Търновският патриарх, но настоява, че християните в такива бракове живеят „безчестно“¹, определение, което, както видяхме, се среща в строгия подход на мнозина от св. отци. Освен това св. Евтимий най-вероятно настоява да се отговори на отправените към Търновската патриаршия укори, че не разрешавала второбрачни и третобрачни венчавки – с изпълнение на утвърдените канонични санкции епитимии за такива случаи. Т.е., за него допустимостта за такива последващи бракове не е по презумпция и не е в резултат на формално и механично действие, а по канон и „достатъчно причини“, както самият той се изразява.

И все пак това състояние на акривиен подход на св. патриарх Евтимий Търновски към разгледания тук каноничен проблем не е съвсем без осезаеми исторически форми. Той е продукт на конкретната историческа обстановка – мобилизирането на Църква, народ и държава срещу надвисналата над Балканите и в частност над Търновското царство опасност от завладяване и поробване от османския завоевател. В такива случаи и другаде в Православната църква се е случвало да се отдава предпочитание на акривийния подход, вместо по-снизходителното към човека икономийно отношение и канонично приложение. И двата подхода в каноничната практика са еднакво защитими и оправдани, стига да са съобразени с многобройните фактори, които естествено и по Божия промисъл се налагат в живота, устройството и управлението на Църквата. Примерите с „хедонистичните“ решения на Сливенска и Пловдивска епархии, дадени в самото начало на настоящия текст, не са в най-добрия ценностен каноничен порядък, дори най-малкото заради това, че са продиктувани или от архиереи бивши агенти на Държавна сигурност, или от духовници със съмнителни икономически обвързаности. В този смисъл, какво ли щеше да бъде посланието на св. Патриарх Ев-

¹ Патриарх Евтимий, *Съчинения...*, с. 225.

тимий Търновски към тези подобни фигури и процеси в Българската православна църква?

Литература

- (1) Бердников, И. Краткий курс церковного права Православной церкви. Казань, 1913.
- (2) Генадиев, И. Брачник – книга за сродствата и други отношения на Брачът. Пловдив, 1887.
- (3) Дил, Ш., А. Рамбо. Византия Културно-исторически очерци. В. Търново, 1992, в статията на Рамбо „Византийската императрица“.
- (4) Заозерский, Н., А. Хаханов. Номоканон Иоана Постника в его редакциях: грузинской, греческой и славянской. М., 1902.
- (5) Иванова, Кл. Патриарх Евтимий. С., 1986.
- (6) Йоаникий, Сливенски митрополит. Покаяние и изповед. С., Синодално издателство, 1986.
- (7) Климент Александрийский (Строматы, кн. II, сар. 23). – Във: Отцы и учителя Церкви III век, М., 1996.
- (8) Лечева, Г. Исторически конотации на мнението на патриарх Евтимий за брака. – В: Киприанови четения. 600 години от успението на св. Киприан, митрополит Московски (Килифаревски манастир „Рождество Богородично“ – София – Москва), Велико Търново, 2008.
- (9) Литаврин, Г. Как жили византийци. М., 1974.
- (10) Мейендорф, И. Брак в Православии. Клин, 2000.
- (11) Милаш, Н. Рукоположение как препятствие к браку. – Христианское чтение, т. ССХХIII, СПб., 1907.
- (12) Муретов, М. Христианский брак и Церковь. Сергиев Посад, 1917.
- (13) Павлов, А. Номоканон при Большом требнике. Одеса, 1872.
- (14) Патриарх Евтимий. Съчинения. (Встъпителна студия Калин Янакиев). С., 1990.
- (15) Петканова, Д. Българска средновековна литература. Велико Търново, 2001.
- (16) Писарев, Л. Брак и девство при свете древнехристианской святоотеческой письменности (По поводу современных толков по вопросу о браке и девстве). – Православный собеседник, т. I, Казань, 1904.
- (17) Пономарев, А. Учение св. отцев и учителей Церкви I – IV веков о браке (Историко-канонический очерк). – Странник, т. I, СПб., 1898.
- (18) Поснов, М. История на Християнската Църква. С., 1993.
- (19) Правила на Св. Православна църква (събрал и превел: И. Стефанов), С., 1936; фототипно издание – Света Гора, Атон, Славянобългарски манастир „Св.

вмчк Георги Зограф“, 2004.

Православное догматическое богословие. Ч. II, Чернигов, 1865.

(20) Св. *Иустин Философ*. Апология I. – Във: *Реверсов, И.* Апологети защитници християнства. СПб., 2002, гл. 29.

(21) Николчев, Д. Въпросът за четвъртия брак (Във връзка с конфликта между император Льв VI и църковната власт). – *Богословска Мисъл*, кн. 2, 2002.

(22) Николчев, Д. За прелюбодейството и развода: „правило за изключение-то“ (хипотези). – ДК, кн. 4, 2000.

(23) Цанков, С. Ръкоположението като пречка за брак (преглед на най-новата литература по въпроса). – *Преглед*, кн. II, С., 1907, с. 110 (съчинението е ползвано от архивен фонд, съхраняващ се в НБМ – БИА, ф. 567, а.е. 677, л. 34).

(24) Цанков, С. Църковната дисциплина и по-специално с оглед към християнския брак. – ГДА, т. I (XXVII), 1950/1951, С., 1951.

(25) Цоневски, И. Ерм и неговият „Пастир“. – ГСУ БФ, т. XXV, 1947/48, С., 1948.

(26) Athenagoras. Supplicatio sive legatio pro christianis. cap. 38; Migne. PG., t. 6, col. 892.

(27) Dauvillier, J. Le Mariage en droit canonique Oriental. Paris, 1936.

(28) Harrell, P. Divorce and Remarriage in the Early Church (A History of Divorce and Remarriage in the Ante-Nicene Church). Austin, 1967.

(29) St. Epiphanius Constantiensis. PG, t. 41, col. 1024.

(30) St. Grigorius Theologus. Oratio 18. c. 38; Migne. PG., t. 37, col. 1041.

(31) Tejero, E. La sacramentalidad del matrimonio cristiano. – In: *Ius canonicum*, vol. XIV, 27, Pamplona, 1974.

(32) Joyce, G. Die christliche Ehe (Eine geschichtliche und dogmatische Studie). Leipzig, 1934.